

v případě některých detailů (např. obličej zemřelých), které jsou zjevným výřezem z celkového snímku a trpí nižší kvalitou. Snadnější orientaci a lepší zpřístupnění zajišťují přehledy jednotlivých děl a jmenový rejstřík. Zde je k diskusi, zda nešlo publikaci ještě doplnit o místní a ikonografický rejstřík. Kniha obsahuje i barevnou obrazovou přílohu, která představuje na samostatných fotografiích nejhodnotnější památky.

Předkládanou publikaci je i přes drobné výtky nutné ocenit jako mimořádný počín, který představuje obtížně přístupný umělecký fond. Autorka provedla pečlivé porovnání jednotlivých děl a vyslovila v mnohém odvážné závěry, zejména při identifikaci vlastních uměleckých dílen.

PETR HRUBÝ

Kinga GERMAN, *Sakramentsnischen und Sakramentshäuser in Siebenbürgen*, Michael Imhof, Petersberg 2014

301 s., ISBN 978-3-7319-0000-9

Studiu eucharistické zbožnosti a jejich pozůstatků v oblasti hmotné kultury věnují medievisté zvýšenou pozornost počínaje základní monografií Miri Rubin z roku 1991 (*Corpus Christi. The Eucharist in Late Medieval Culture*). Jedním z nejvýmluvnějších svědků kultu eucharistie jsou sanktuaria zachovaná v interiérech středověkých kostelů. Disertace Kingy German, obhájená na univerzitě ve Stuttgartu, sleduje jejich výskyt v regionu Sedmíhradska, který díky německým kolonistům patří historicky do kontextu středoevropské kultury. Schránky na proměněné hostie a další svěceniny, zpracované formou drobné architektury a umístované většinou na severní stranu presbytáře, sleduje kniha od počátku jejich existence až do doby, kdy tridentský koncil a nástup německé reformace učinili jejich dalšímu užívání a pořizování přítrž (poslední exemplář ze Sedmíhradska je datovaný do roku 1537).

Autorka nevstoupila na zcela neznámou půdu, mohla navázat na několik disertací z třicátých až devadesátých let 20. století, které zpracovávaly sanktuaria v Německu, Itálii či Rakousku, a především na vynikající knihu Achima Timmermana *Real Presence. Sacrament Houses and the Body of Christ, c. 1250–1600* (2009), který se zaměřil na volně stojící sanktuaria v široce pojaté oblasti střední Evropy. Všechny jmenované práce nová kniha předčí všestranností přístupu k tématu,

zahrnujícího kromě potřebného vyjasnění terminologických a typologických předpokladů také otázky způsobu sdílení a přenosu stylových prvků, otázky organizace dílenského provozu, rozčlenění fondu podle formálních, typologických a geografických kritérií, kapitolu o praktických funkcích schránek, o ikonografii jejich sochařské a malířské výzdoby a v neposlední řadě též důkladné pojednání o kontextu dalších forem eucharistické zbožnosti (mše, procesí, bratrstva apod.).

Oproti knize Timmermannově i všem ostatním vyniká recenzovaná publikace též kompletním katalogem dotýcných objektů, které jsou zařazeny bez ohledu na typ, kvalitu kamenického zpracování či stav dochování. Díky tomu máme možnost získat nezakreslenou představu o plně šíři a struktuře produkce a s úspěchem aplikovat i statistické metody, k čemuž jinak není v uměleckohistorické medievistice tolik příležitostí. Při prvním otevření knihy je hned zřejmé, že za ní stojí mnohaletá systematická a vytrvalá úsilí, bez něhož by kompletní evidence a dokumentace všech 138 objektů nebyla možná. Dosud neznámý materiál shromážděný v katalogu přináší v případě datovaných objektů zajímavá zjištění, jak rychle a s jakým pochopením se formální inovace jihoněmeckých kameníků v druhé polovině 15. století dostávaly na periferii. Transkripce nápisů na sanktuariích a v jejich blízkosti obohacují naši představu o tom, jaké významy a funkce jim byly přisuzovány a jaké asociace vyvolávaly. Samotný soupis však není jediným přínosem. Autorka na jeho základě např. přesvědčivě dokládá, že neplatí běžná představa vývoje eucharistických schránek od jednoduchých ke zdobnějším nebo od zapuštěných do zdi k volně stojícím; všechny typy jsou zastoupeny v průběhu celého sledovaného období, vývoj lze sledovat pouze v architektonickém tvarosloví.

V rámci exkurzu o bratrstvech spojuje K. German s neznámým oltářem Kristova těla oltářní nástavec v Tobsdorfu (s. 101). Ten představuje pro nás zajímavý typ retáblu se střední nikou, který byl rozšířen v utrakvistickém prostředí. Podle ikonografie maleb na skříni a nápisu *Ego sum panis vivus...* autorka předpokládá, že byla v nice umístěna socha eucharistického Bolestného Krista. Není však vyloučena ani alternativa monstrance nebo střídává instalace soch Bolestného a Ukřižovaného Krista, případně monstrance podle liturgického období. Také v kapitolách o funkcích sanktuarií narazíme na pasáže dotýkající se přímo středoevropského kontextu. Ve městě Mediasch stojí za zvláštní pozornost sakristie farního kostela (s. 118). Zde se na zdech zachovaly

nápisové pásky, nesoucí počáteční slova mešních zpěvů. Všechny jsou latinské, až na jednu, kterou autorka identifikovala bez dalšího jako „staroslovanskou“. Text pásky kupodivu odkazuje k husitské písni *Pane bože, dej svobodu (všem, kdož tě miluj)*. Kromě četných hudebních rukopisů se odkaz na tuto píseň v Čechách ojediněle vyskytl i v rámci utrakvistických uměleckořemeslných prací – např. na zvonech v Uhelné Příbrami nebo v Gruntě u Kutné Hory (od Mistra Ondřeje Ptáčka). Jakou cestou se dostal i do vzdáleného Sedmihradska, můžeme jen hádat. V sakristii byl vedle pásek odkryt monogram krále Vladislava II. Jagellonského, který umožňuje nápis orientačně datovat do závěru 15. století. Král Vladislav tehdy udělil lokalitě Mediasch plná práva královského města. Z Vladislavovy listiny z roku 1498 vyplývá, že ve městě zřejmě byla přítomna česká komunita (nakazuje, aby Sasům pomáhali při stavbě městských hradeb Vlaši, Srbové a další národy, které přebývají ve městě). Někjaký Čech se snad mohl do města dostat prostřednictvím budínského dvora v souvislosti s úřadem královského rychtáře.

V případě další lokality zařazené do kapitoly o funkcích se otvírají dvě otázky, z nichž první je v literatuře evidována a čeká na soustavné zpracování, zatímco při vyslovení druhé specialisté jen bezradně krčí rameny. Otázka po smyslu dvou sanktuarií v jednom kostele dostává v kostele Všech svatých v Kellingu díky přesnému zjištění situace a jejím adekvátnímu vyhodnocení jednoznačnou odpověď: jedno se používalo pro bezpečné ukládání eucharistie tak, aby byla při mši po ruce, druhé pro její viditelné vystavování k adoraci (s. 120). Sanktuarium k vystavování, umístěné v těže zdi mezi chórem a sakristií jako sanktuarium k ukládání, jen o něco blíže k lodi, představuje navíc zvláštní druh niky, která prochází skrz celou šířku zdi. I k otázce, jak byly tyto niky používány, zde máme zachované indicie: na straně veřejně přístupné je pevná mříž, na straně do sakristie uzamykatelná dvířka. Tím se snižovalo riziko odcizení svátosti i drahocenné monstrance, zatímco byla zachována trvalá přístupnost a viditelnost eucharistie, vyžadovaná faníky.

Podstatná zjištění k významům a funkcím sanktuarií přináší i souhrnné zpracování ikonografie, i když ta není v Sedmihradsku tak bohatá jako třeba v Čechách, o německých zemích ani nemluvě. Nástup luterské reformace znamená v regionu nejen konec éry sanktuarií, ale na většině míst i konec výstavby kostelů vůbec, čemuž vděčíme za relativně dobré zachování středověkých situací. Pro studium konfesionalizace uvádí

German cenné doklady o tom, že navzdory proklamované jednotě sedmihradské evangelické církve leckde přežívaly „papeženské“ formy adorace eucharistie až do 20. století (s. 148).

Význam recenzované knihy je zčásti i památkářský: upozorňuje na hodnoty prvků drobné architektury, kterým odpovědní rumunští činovníci nevěnují velkou péči. Více než polovina objektů se dnes nachází ve velice bídném stavu; jediná péče u většiny z nich spočívá v opakovaných vápenných nátěrech, které postupem času stále více zastírají modelaci kamenické práce. Mnoho z nich je využíváno nepietně, poškozeno nebo zazděno; velká část se nachází v kostelích spravovaných příslušníky jiných etnik a jiných náboženství, než byli jejich původci a prvotní uživatelé (tj. Němci), což pochopitelně vede k dalšímu poškozování a zanedbávání údržby.

Knize by bylo samozřejmě možné leccos vytknout. Při pozorném čtení najdeme drobná opomenutí literatury nebo místa, kde analýza mohla jít více do hloubky nebo interpretace mohla vycházet z širšího rozhledu. U některých fotografií bychom ocenili vyšší kvalitu či větší rozměry. Celkově však jde o nový, velice cenný a podnětný pohled na jednu z fascinujících sfér středověké náboženské a výtvarné kultury, který dalece přesahuje hranice sledovaného území.

ALEŠ MUDRA

Peter Kováč, *Zrození génia. Giovanni Pisano a Toskánsko mezi gotikou a renesancí*, Ars Auro Prior, Praha 2013

543 s., ISBN 978-80-904298-3-3

Zrození génia je již čtvrtým a v rámci plánované edice předposledním svazkem „Stavitelů katedrál“. Editor a autor stěžejní části knihy Peter Kováč zřejmě nemohl vybrat výstižnější název. Právě genialita a s ní spojené stoupající sebevědomí mistrů, fenomén italského umění doby duecenta a trecenta, jsou průvodním znakem publikace. Zatímco v předchozích dílech se texty soustředily především na určitá místa (katedrála v Chartres, pařížská Sainte-Chapelle) nebo památky spojené s osobností objednavatele Fridricha II., zde je poprvé možné téměř doslova nahlédnout do dílny konkrétního umělce, respektive umělců. Giovannimu Pisanovi nebyla doposud v češtině věnována žádná samostatná kniha a ani tentokrát se nejedná o klasickou monografii.